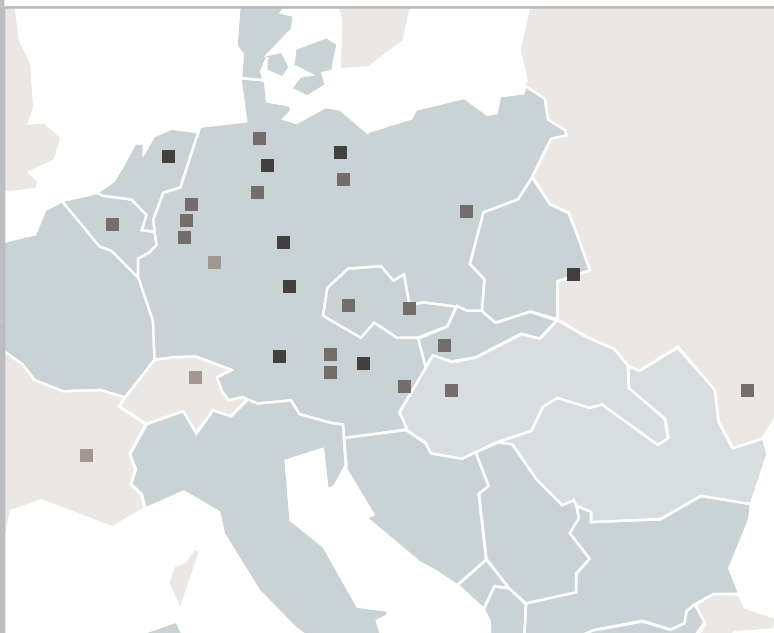
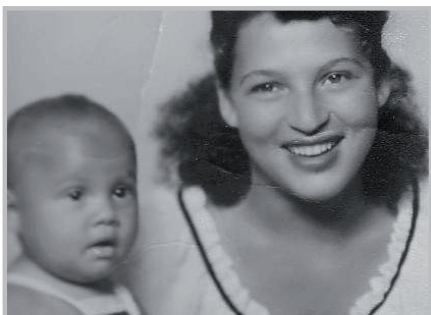

Sudbina europskih Roma i Sinta tijekom holokausta

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

Autori: Gerhard Baumgartner, Irmgard Bibermann, Maria Ecker, Robert Sigel

www.romasintigenocide.eu

Struktura nastavnih materijala	3
Romi: najbrojnija europska manjinska zajednica	5
Dodatne informacije o pojedinim nastavnim listićima	10
Rad na životopisima	20
Životopisi: prijedlog za učenje	22
Rad na fotografijama	28
Metode rada na fotografijama	30
Kako možemo dekonstruirati povijesna stajališta koja se temelje na stereotipima?	41

Impressum:

Autori: Gerhard Baumgartner, Irmgard Bibermann, Maria Ecker, Robert Sigel

Urednici: Maria Ecker, Karen Polak, Werner Dreier

Grafička obrada: Sabine Sowieja

erinnern.at
Kirchstraße 9/2
6900 Bregenz

STRUKTURA NASTAVNIH MATERIJALA Gerhard Baumgartner

Radni listovi na internetskoj stranici romasintigenocide.eu predstavljaju glavne teme i događaje vezane uz genocid počinjen nad europskim Romima i Sintima. Izbor tema načinjen je u bliskoj suradnji s predstavnicima brojnih organizacija europskih Roma i Sinta te uz pomoć velikog broja povjesničara iz zemalja na koje se ovaj projekt odnosi. Radni listići se isključivo povezuju s onim zemljama u kojima su Romi i Sinti proganjani i ubijani između 1933. i 1945. godine. Svaki radni listić posvećen je središnjem događaju ili središnjem elementu progona koji je naveden u naslovu radnog listića i ilustriran je pomoću povijesne fotografije. Uz kratki osnovni tekst koji govori o temi, svaki radni listić sadrži i dodatne informacije pod naslovom „jeste li znali“, prijedlog za samostalni rad o temi pod naslovom „zadatak“ te napomenu za objašnjenje izvora fotografije. Vremenska crta na lijevoj margini stranice označava godinu ili razdoblje kada je fotografija snimljena.

Radni listići su podijeljeni u pet poglavlja. Radni listići u poglavlju A nude uvid u položaj europskih Roma i Sinta početkom 20. stoljeća. Poglavlje B prezentira osnovne elemente progona i marginalizacije Roma i Sinta u vremenu prije nacističke vlasti. Poglavlje C prikazuje sve veću radikalizaciju i sistematske progone koje su provodili nacionalsocijalisti, dok se u poglavlju D govori o najvažnijim zbivanjima koja su dovela do genocida koji su počinili nacisti i njihovi kolaboracionistički fašistički saveznici. Na kraju, poglavlje E se fokusira na sudbine ljudi koji su preživjeli genocid, njihovu borbu za priznavanje zločina i odštetu te kulturu sjećanja.

Dodatno, čitatelji se upoznaju s bivšim zatočnikom Karlom Stojkom koji ih je pratio kroz sva poglavlja internetske stranice. Povijest jedne europske romske obitelji prikazana je kroz različite faze njegovog života; od 30-ih godina 20. stoljeća, kroz godine progona u razdoblju nacističkog režima pa sve do danas. Radni listići također sadrže dodatne biografske informacije o pojedinim Romima i Sintima kao što su Sofia Taikon i Zoni Weisz (također pogledajte „rad sa životopisima“).

Na početku svakog poglavlja nalazi se karta koja se može koristiti za lociranje glavnih zbivanja. Većina mjesta prikazanih na karti su mjesta koncentracijskih logora. Klikom miša na oznaku na karti otvarate radni listić koji govori o tom koncentracijskom logoru. Karte prikazuju koncentracijske logore koji imaju najveće povijesno značenje; izabrani primjeri su odabrani između mnogih zatočeničkih logora.

ROMI: NAJVEĆA EUROPSKA MANJINSKA ZAJEDNICA Gerhard Baumgartner

Procjenjuje se da u Europi trenutno živi oko 8 milijuna Roma i Sinta. Govore raznolikim jezicima od kojih su neki prilično različiti. Iako svi ti jezici imaju zajednički indijski korijen, s različitim brojem posuđenica iz perzijskog, armenskog i grčkog, postali su zasebni jezici kroz njihov razvoj. To se dešavalo i svim drugim velikim jezičnim skupinama. Različiti sintski jezici govore se u sjevernoj i zapadnoj Europi, dok su romski jezici, koji se koriste u središnjoj i južnoj Europi, bili pod snažnim utjecajem jezika koji su ih okruživali, kao što su albanski i turski na Balkanu, a također i rumunjski, mađarski te slavenski jezici.

Većina europskih Roma i Sinta živi u državama središnje Europe ili na Balkanu, a to su Mađarska, Slovačka, Češka, Bugarska i Rumunjska. Ove države su u zadnjih nekoliko godina postale članice Europske unije ili u ovome trenutku pregovaraju o članstvu u EU. Postoje velika odstupanja između brojki za romsku populaciju navedenih u službenim popisima stanovništva te procjena neovisnih organizacija za zaštitu ljudskih prava i organizacija koje predstavljaju Rome i Sinte. Službeni rezultati popisa stanovništva djelomično se baziraju na izjašnjavanju po pitanju materinjeg jezika, ali ne govore više svi pripadnici romskih i sintskih etničkih skupina jezikom svoje zajednice.

Kao rezultat njihovih traumatičnih iskustava tijekom holokausta te kontinuirane diskriminacije i progona, koji traju i danas, mnogi se članovi zajednice ne žele registrirati kao Romi i Sinti. Dok god se unutrašnja i vanjska percepcija drugih ljudi vezana uz ovu skupinu razlikuje, stručnjaci će imati problema u „definiranju“ koga treba smatrati Romom ili Sintom. U nekim državama zapadne i sjeverne Europe romske i sintske skupine ponekad su pomiješane s drugim nomadskim skupinama kao što su Tinkersi u Irskoj, Travellersi u Velikoj Britaniji ili Jeniši u zapadnoj Austriji, južnoj Njemačkoj, sjevernoj Italiji i Švicarskoj. Ne postoji dogovor, niti u istraživačkoj zajednici niti među predstavnicima zajednice, o pitanju kriterija pripadnosti u skupinu europskih Roma i Sinta.

Povijest

Pretpostavlja se da europski Romi i Sinti vuku svoje porijeklo iz sjeveroistočne Indije gdje još uvijek žive grupe koje su kulturno i lingvistički povezane s njima. Između 5. i 11. stoljeća u romske jezike ušle su mnoge posuđenice iz perzijskog, armenskog i grčkog. Istoznačnica za englesku riječ „Gypsy“ u njemačkom jeziku je „Zigeuner“, a u romanskim jezicima nazivi (npr. u talijanskom „Zingari“, u španjolskom „Gitanos“, u francuskom „Gitans“) također potječu iz vremena kada su Romi prihvatili kršćanstvo u Bizantskom Carstvu (u hrvatskom jeziku se koristio naziv „Cigani“). U to vrijeme grčka riječ „atzinganos“ se koristila kako bi se opisali takozvani „nedodirljivi“, najčešće kršćanski pustinjaci i drugi ljudi koji su živjeli izvan granica jurisdikcije lokalnih vlasti. Izrazi iz njemačkog i romanskih jezika su, prema tome, indikator posebnog pravnog statusa koji su Romi imali nakon svog dolaska u Europu, a u nekim slučajevima zadržali su ga sve do 17. stoljeća. U većini društava riječi „Zigeuner“, „Zingari“, „Cigani“ izaziva negativne stereotipe. Iz tog razloga, ti izrazi su neprihvatljivi većini Roma i Sinta, koji ih smatraju pogrđnim.

Prvo spominjanje Roma u Konstantinopolu smješteno je u 810. godinu, ali prvi veliki migracijski val dolaska Roma u Europu dogodio se u 14. stoljeću. Jedno od područja na koje su se naselili, bilo je područje Peloponeza koje je bilo poznato po nazivu „Mali Egipat“. To je bio razlog zašto su kasnije mnogi Romi i Sinti sami sebe nazivali „Egipcánima“ nakon svog dolaska u zapadnu Europu. Engleska riječ „Gypsy“ je skraćenica od riječi Egipcánin (eng. Egyptian). Naziv „Egipcáni“ se također može objasniti činjenicom da su neki Romi i Sinti stigli u Europu preko Egipta i sjeverne Afrike te su tako došli na Pirinejski poluotok.

Nakon sloma kršćanskih križarskih država u Palestini i Maloj Aziji, veliki broj „Cigana“ se zaputio prema zapadnoj Europi zajedno s vojskama koje su se vraćale. Njihovi potomci danas sami sebe nazivaju Sinti. Porijeklo tog imena još uvijek nije do kraja razjašnjeno. Često Sinti sami za sebe govore da su „plemići“ ili „egipatski prinčevi“, iako su vjerojatno bili obični „slobodnjaci“, tj. nisu bili pod vlašću bilo kakvog vlastelina. Stoljećima su služili kao glazbenici ili plaćenici, oružari ili cijenjeni proizvođači topova za plaćeničke vojske. Uvođenjem državnih vojski u 17. stoljeću, takve skupine slobodnih Sinta sve više su bile prisilno raseljavane. Proglasili su ih „ilegalcima“, a na kraju su ih proganjali kao „razbojnike“.

Većina Roma koji danas žive u središnjoj i istočnoj Europi, preselila se u te zemlje za vrijeme ratova protiv Osmanlija. U puno slučajeva tamo su ih naselili kršćanski vladari. Tako je npr. 1423. godine mađarski kralj Žigmund izdao zaštitno pismo za njegovog „vjernog Ladislava i Cigane koji su mu podređeni“. Nekolicina Roma čak se uspjela popeti na rang plemstva i 1595. godine Rom Stefan Razvan preuzeo je titulu vojvode u Moldaviji. S druge strane, većina Roma u Rumunjskoj doživjela je da su svedeni na status kmetova ili robova. Oslobođeni su tog položaja tek 1859. godine.

Činjenicu da Romi najvjerojatnije potječu iz Indije, prvi je otkrio protestantski svećenik iz Gyora u zapadnoj Mađarskoj. Dok je studirao u Leidenu u Nizozemskoj, upoznao je nekoliko studenata iz Indije. Jezik kojim su govorili, podsjetio ga je na onaj kojim su govorili Romi iz njegovog rodnog grada. Izvijestio je o tom otkriću u jednim bečkim novinama 1763. godine.

Većina romskih skupina, koje su se nastanile u istočnoj Europi, živjele su sjedilačkim načinom života. U puno gradova, kao što je npr. bio Istanbul, nastanjivali su zasebna predgrađa. U 18. stoljeću, carica Marija Terezija i njen sin Josip II. željeli su prisiliti Rome, koji su još uvijek živjeli nomadskim načinom života, da prijeđu na sjedilački način života. Izdani su carski dekreti 1771. i 1782. godine u kojima je Romima dodijeljena zemlja, ali u isto vrijeme oduzeti su im njihovi konji te su bili prisiljeni raditi kao nadničari. Mnoga romska naselja u Austriji nastala su kao rezultat takvih dekreta. Ne samo da je „Ciganima“ bilo zabranjeno koristiti materinji jezik i baviti se svojim tradicionalnim zanatima, nego su im čak bila oduzimana i djeca te su ih odgajale kršćanske obitelji. Mnogi Romi su pobjegli upravo zbog takvog prisilnog procesa „socijalizacije“.

S druge strane, inicijativu jednog drugog habsburškog vladara, nadvojvode Karla Ludovika Austrijskog, Romi su dočekali općim prihvaćanjem. Godine 1888. objavio je rječnik u 6 dijelova na romskom jeziku pod nazivom Romano Csibakero Sziklaribe. To je bio pokušaj da se 40 različitih romskih dijalekata spoji u jedan pisani jezik.

Krajem 19. stoljeća većina Roma u istočnoj Europi je zarađivala za život kao nadničari, poljoprivredni radnici te kao pomoćna radna snaga na farmama. Zimi je većina njih pokušavala dodatno zaraditi i popraviti svoj oskudni budžet tako što su se bavili različitim putujućim zanatima; krpanjem kotlova, oštrenjem noževa, popravljajanjem kišobrana, izradom drvenog alata i pletenjem košara. Mnogi su pronašli dodatni izvor prihoda svirajući za novac. Neki Romi u zapadnoj Europi također su se bavili putujućim obrtima. Kao trgovci konjima te različiti prodavači, putovali su od sajma do sajma ili su radili kao svirači i glumci. Svi pokušaji u 19. stoljeću u smjeru jednakopravnosti i društvene integracije takozvanih „Cigana“ bili su uzaludni s pojavom kruto organiziranih nacionalnih država. Strogi zakoni o državljanstvu doveli su do toga da su mnogi Romi ostali bez njega. S druge strane, novi zakoni o „lutanju“ sprječavali su ih da se nastave baviti svojim putujućim obrtima. Krajem 19. stoljeća Romi su sve više morali trpjeti djelovanjem modernog policijskog sustava. Policija ih je znala deportirati ili su bili zatvarani u domove za siromašne. Romi su postajali sve siromašniji i općenito, sve više kriminalizirani. Tijekom Prvog svjetskog rata, mnoge su zemlje internirale Rome koji su živjeli nomadskim načinom života u logore, gdje su bili prisiljeni provesti i po nekoliko godina. S druge strane, mnogi Romi koji su živjeli sjedilačkim načinom života, borili su se u ratu u različitim vojskama te bi se često vraćali iz rata kao odlikovani vojnici. Tijekom Velike ekonomske krize u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata, sve više su se povećavale napetosti između Roma i Gadjā (u romskom jeziku naziv za ljude koji nisu Romi). Lokalne vlasti su sve manje bile voljne osiguravati sredstva za školske naknade, bolničke račune i usluge socijalne skrbi koje većina nadničara Roma, bez „ijednog novčića“, nije mogla sama platiti.

Mnoge države u Europi uvele su stroge „Ciganske zakone“. Policijski organi također su postajali sve više uključeni u međunarodnu suradnju s ciljem stvaranja registara „Cigana“. Masovno uzimanje otisaka prstiju po prvi puta je upotrijebljeno upravo u tu svrhu. Od 1912. godine pa nadalje, stvarani su dosjei „Cigana“, a u njima su bile i fotografije te otisci prstiju. Predstavnici svih austrijskih političkih stranaka okupili su se u Oberwartu u pokrajini Gradišće (Burgenland) 1933. godine, na takozvanoj „Ciganskoj konferenciji“.

Tamo se raspravljalo o prisilnom radu Roma i o deportacijama u Afriku jer, kako je to rekao jedan sudionik konferencije, „treba pronaći neko rješenje jer Romi naprosto ne mogu biti ubijeni“. Taj zadatak je prepušten nacistima. Oni su 1938. godine počeli deportirati Rome u radne logore, kao što je bio „ciganski logor“ Lackenbach u Gradišću (Burgenlandu), a kasnije 1941. godine u Auschwitz-Birkenau i Chelmno na teritoriju današnje Poljske.

Nekoliko stotina tisuća europskih Roma i Sinta ubijeno je u logorima između 1938. i 1945. godine. Postepene promjene u europskoj politici prema Romima i Sintima počele su se događati tek u 80-im godinama 20. stoljeća. U sljedećim desetljećima dobili su status službeno priznate manjinske zajednice u gotovo svim državama.

Poveznica za one koje žele znati više o povijesti Roma: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005219>

Informativni listovi o Romima: <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/history/persecution-internmentgenocide-holocaust/holocaust>

Kronologija važnih datuma iz povijesti Roma: <http://web.archive.org/web/20040908144722/http://radoc.net/chronology.html>

DODATNE INFORMACIJE O POJEDINIM RADNIM LISTOVIMA Gerhard Baumgartner

- A1** Fotografija je jedna iz serije od 11 fotografija koje su snimljene u južnom Gradišću (Burgenlandu) 1931. godine. Snimio ih je RAVAG (bivša austrijska radiokomunikacijska kompanija) za potrebe dokumentarne radio emisije. Kao što se vidi na drugim fotografijama iz serije, ekipa za snimanje je rasporedila mikrofone po cesti. Fotografije su objavljene u časopisu za program RAVAG-a prije no što je dokumentarna emisija emitirana, da bi slušatelji mogli gledati fotografije dok slušaju emisiju. U ranijem periodu fotografije su pogrešno interpretirane i antropolozi su smatrali da je riječ o slikama s romskog vjenčanja.
- A2** Malo se zna o obitelji Bamberger. Max Bamberger je ubijen u Hrvatskoj. Pogledajte i radne listiće o masakru u Hrastini.
- A3** Nakon što su u 18. stoljeću presušili rudnici zlata, srebra i željezne rude, mnogi rudari širom Europe izgubili su svoj izvor prihoda. Morali su raditi kao putujući sezonski radnici. Kasnije, u 19. stoljeću, mjere racionalizacije u poljoprivredi prisilile su mnoge ljude iz ruralne populacije da počnu živjeti putujućim ili polu-putujućim načinom života. Nisu svi mogli pronaći posao u novim industrijama ili rudnicima ugljena tako da su, do kraja 19. stoljeća, stvorene mnoge putujuće grupe, posebno na ekonomskim marginama Europe (npr. u Irskoj, Škotskoj, u alpskim dolinama, a također u Bohemiji, Italiji i Transilvaniji). To je objašnjenje porijekla Tinkersa, Jeniša, Savoyarda, i skandinavskih „putnika“ kao marginaliziranih putujućih grupa u Europi. U istočnoj Europi posebno, takve grupe uključivale su puno Roma.
- A4** Početkom 17. stoljeća, romske svirače i orkestre, zapošljavali su kao glazbenike u dvorcima mađarskih plemića. Tzv. „romski svirači“ izvodili su popularni oblik mađarske narodne glazbe koji se razvio u 19. stoljeću pod pokroviteljstvom plemstva, a iz tog razloga se često netočno naziva „romskom glazbom“. U stvari, to je rani oblik popularne narodne glazbe koja se razvila s pojavom mađarskog nacionalnog pokreta. Takva glazba nema nikakve veze s tradicionalnom romskom glazbom. Isti slučaj je i s flamenkom, kojeg također u velikoj mjeri izvode romski glazbenici.

Poziv profesionalnog glazbenika u klasičnom orkestru je bio obiteljska tradicija kod mnogih romskih obitelji u središnjoj Europi. Počevši od sredine 19. stoljeća, ti glazbenici su pohađali tečajeve u vodećim europskim glazbenim akademijama. Danas također mnogi veliki orkestri europskih opera i koncertnih dvorana imaju mnoge Rome kao svoje članove. Isto tako za mnoge obične poljoprivredne radnike među Romima istočne Europe, glazba je bila dobrodošao dodatni izvor prihoda, posebno zimi. Danas romske obitelji još uvijek potiču svoju djecu u sviranju glazbenih instrumenata već u ranoj dobi jer glazbu vide kao dobru mogućnost izvora prihoda u kriznim vremenima.

A6 Većina Roma u Gradišću (Burgenlandu) živjela je sjedilačkim načinom života u svojim naseljima. Ljeti su radili kao nadničari na seoskim obiteljskim imanjima ili su pomagali u žetvi na velikim plemićkim posjedima. U jesen i zimu morali su pokušati pronaći dodatni izvor prihoda kroz sezonski rad kao putujući zanatlije ili prodavači. Mnogi od njih su putovali od grada do grada gdje su nudili usluge oštrenja noževa i škara, popravljavanja kotlova te izradu različitih drvenih alata. Zbog takve vrste posla, obično su morali imati dozvolu bavljenja putujućom trgovinom. Ali, te dozvole su povučene za vrijeme Velike ekonomske krize u kasnim 20-im i ranim 30-im godinama 20. stoljeća kada su mjesne vlasti nastojale zaštititi lokalne obrtnike različitih zanimanja od vanjske konkurencije.

A7 Mnogi nazivi skupina istočnoeuropskih Roma na slikovit način govore o njihovim tradicionalnim zanimanjima. Na primjer, mnogi članovi podgrupe Lovara nekada su bili trgovci konjima; Aurari su se nekada bavili rudarenjem ili ispiranjem riječnog dna u potrazi za zlatom, a Kalderari ili Kalderaši bili su cijenjeni kotlari i kazandžije. Karl Stojka bio je rođen u roditeljskoj pokretnoj prikolici blizu Beča 1931. godine. Obitelj je zimi bila u Beču, a ljeti je putovala od mjesta do mjesta gdje je Karlov otac, trgovac konjima, bio u kontaktu s velikim brojem ljudi. Kada je nomadski način života Roma bio zabranjen 1939. godine, obitelj se nastanila u Beču. Tamo su bili potpuno integrirani. Karl i njegov brat su bili članovi glazbenog sastava za mlade u 16. bečkom okrugu. U Gradišću (Burgenlandu) je od 1938. godine romskoj djeci bilo zabranjeno pohađati školu, ali u Beču je Karlu, njegovoj braći i sestrama to dozvoljeno sve do 1943. godine. U jesen 1943. godine Karl je uhićen u svojoj učionici te zajedno s majkom, braćom i sestrama deportiran u logor Lackenbach u Gradišću (Burgenlandu), a nakon toga u Auschwitz.

Više informacija na: [na www.romasinti.eu](http://www.romasinti.eu)

- A8** Krajem 19. i početkom 20. stoljeća ubrzano je rasla popularnost fotografije i razglednica, što je dovelo do porasta romansiranih stereotipa o „Ciganima“ kao „nomadima beskućnicima“ koji putuju od jednog mjesta do drugog i žive život u skladu s prirodom, potpuno slobodni od bilo kakvih društvenih konvencija. Čak i u tim danima, ta slika se u stvari odnosila na vrlo malen dio europske populacije Roma. Do kraja 19. stoljeća, preko 90 posto europskih Roma i Sinta živjelo je sjedilačkim načinom života. Razvoj fotografije i tiskanje razglednica doprinijeli su u stvaranju pogrešne slike po kojoj je životni stil manjine postao presudan u stvaranju slike o čitavoj etničkoj skupini. Sve do kraja 20. stoljeća ta slika o bezbrižnom, nesputanom i nemirnom lutajućem životu europskih Roma i Sinta doprinijela je brojnim predrasudama.
- B1** U razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata u austrijskoj pokrajini Gradišće (Burgenland) bilo je preko 130 romskih naselja s više od 8000 stanovnika. Većina ih je živjela u okrugu Oberwart, gdje su Romi činili oko 10 posto stanovništva prije Drugog svjetskog rata. Romska naselja u Oberwartu je 1933. godine bilo dom za ukupno 282 osobe koje su živjele u 52 kuće. Osnovni problem Roma bio je taj što obično nisu posjedovali nikakvu zemlju. Dok su drugi seljaci mogli preživjeti kroz krizna vremena sadeći povrće te uzgajajući svinje i perad, Romi su bili prisiljeni kupovati svu svoju hranu. Isto tako, nisu posjedovali nikakva šumska zemljišta gdje su mogli prikupljati drva za ogrjev, kao većina drugih seljaka. Zbog tih razloga, Velika svjetska ekonomska kriza i nezaposlenost imale su katastrofalan učinak po njih. Romi iz Oberwarta i drugih susjednih sela potpuno su osiromašili i doslovce su gladovali.
- B2** Mađarska je u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata pokrajinu Gradišće (Burgenland) prepustila Austriji. Ta pokrajina je privlačila austrijske fotografe koji su je željeli prikazati kao egzotičnu, tipičnu istočnoeuropsku regiju. Fotografije i putujuće reportaže iz tog razdoblja bile su fokusirane na „različitost“ Gradišća (Burgenlanda) i ostatka Austrije.
- B3** Inventarni broj na fotografiji je iz starog sustava vođenja evidencije u Gradišćanskom pokrajinskom arhivu u Željeznom (Eisenstadtu). Danas arhiv posjeduje jednu od najvećih zbirki policijskih fotografija Roma. U 19. i početkom 20. stoljeća, policijski službenici u pokrajini bili su poznati imenom „žandari“ i bili su odgovorni pokrajinskim vlastima. Pojam „policajci“ se upotrebljavao samo za gradske redarstvenike koji su obično bili pod upravom gradskih vlasti.

- B5** U posljednjim desetljećima 19. stoljeća, europske države su počele izrađivati sve točnije registre svojih građana. To je postalo nužno zbog glasačkih prava koja su se proširila na sve dijelove društva. Isto tako, uvedeno je obvezno služenje vojnog roka, a uspostavljen je i sustav socijalne skrbi. Sve veća ograničenja slobode kretanja, uvođenje državnih putovnica te razvoj nacionalnih identiteta koji su ukorijenjeni u nacionalnim državama, doveli su do toga da su svi pripadnici migrantskih etničkih skupina postali predmet sumnje. Francuska je 1912. godine postala prva zemlja koja je uspostavila zasebne registre za sve osobe koje žive nomadskim načinom života, a bile su obvezne da u svako vrijeme sa sobom nose osobne isprave s fotografijom i otiscima prstiju. Puno Roma i Sinta smatrano je strancima jer su govorili drugačijim jezicima. U nekim slučajeva, njima je osporeno pravo na državljanstvo i smatrani su apatridima, ljudima bez državljanstva. Švicarska je čak zabranila svim „Ciganima“ ulazak u zemlju te je nastavila s tom praksom i u godinama poslije završetka Drugoga svjetskog rata. Sustav registracije s posebnim dosjeima te uvođenje „ciganskih osobnih isprava“ ubrzo su prihvaćene i u drugim europskim državama. Policija u Čehoslovačkoj i Mađarskoj počela je izdavati takve dokumente, dok su Njemačka i Austrija vodile zasebne registre njihovih građana koji su bili pod sumnjom da su „Cigani“. Vodeću ulogu u međunarodnoj koordinaciji takvih policijskih mjera preuzeo je Interpol kao europska platforma kriminalističke policije. Nakon uspona na vlast nacionalsocijalista, dosjei koje je stvorila kriminalistička policija, poslužili su kao instrument deportacije Roma i Sinta u koncentracijske logore te logore smrti. Općenito, moglo bi se reći da su oni, koje je policija proglasila „Ciganima“ u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata i koji su bili uvedeni u posebne dosjee, bili isti oni koji su kasnije stradali u progonima nacionalsocijalista.
- B6** Psihijatar Josef Jorger je tvrdio da je „skitanje“ nasljedni oblik društvenog ponašanja i da je uvijek povezan s drugim oblicima antisocijalnog ponašanja kao što su prostitucija, alkoholizam i kriminalitet. Švicarski eugeničari također su imali, kao i Josef Jorger te Ernst Rudin, značajan utjecaj na formuliranje i radikalno provođenje rasne politike NSDAP-a. Njemački „rasni istraživač“ Robert Ritter se upoznao s teorijama Josefa Jorgera tijekom razdoblja kada je studirao u glavnom švicarskom gradu Bernu. One su postale temelj njegove rasne kategorizacije njemačkih Sinta i Roma.

- C1 Iz razloga što su njihovi preci prošli migracijski put od središnje Indije do Europe prije više od tisuću godina, „rasni istraživači“ su smatrali Rome i Sinte izvornim „arijcima“. Dakle, prema nacional-socijalističkoj ideologiji oni nisu bili svrstani među „rasno inferiorne“ etničke skupine, kao što se tvrdilo u pseudoznanstvenim radovima eugeničara. Ta je kontradikcija po svemu sudeći dovela do toga da je 1942. godine došlo do promjene stava u logici progonitelja. Dok su u prvi mah bili proganjani, kao u slučaju židovske populacije, takozvani „rasno čisti Cigani“ i „mješanci Cigana u prvom koljenu“, prema odredbi koju je izdao Heinrich Himmler 13. listopada 1942. godine, „rasno čisti Cigani“ su morali biti izuzeti od progona. „Rasna inferiornost“ mnogih „Cigana“ je, međutim, po ovakvom načinu razmišljanja, nastala kao plod višestoljetnog „križanja“ između Roma i posve različitih etničkih skupina. Progoni, prisilne sterilizacije i deportacije su stoga morale biti obustavljene, a posebno u slučaju „rasno čistih“ skupina, u koje su bili uvršteni „Sinti i Lalleri“. Identifikacija „Cigana“, za koje se smatralo da su „rasno čisti“, povjerena je devetorici takozvanih „ciganskih poglavica“. Njihova zadaća je bila da izdvoje pojedince s deportacijskih listi na osnovu „rasne čistoće“. U stvari, odredba nikada nije ni primijenjena jer su je lokalni organi vlasti ignorirali, a deportacije su i dalje ostale tužna sudbina onih koji su bili registrirani kao „Cigani“ u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata. Odluka o tome jesu li se Nirnberški zakoni primjenjivali u pojedinom slučaju, često je ovisila o društvenom položaju tog pojedinca. Štoviše, većina nacističkih zakona i odredbi nisu bile eksplicitno usmjerene prema „Ciganima“, već prema svim osobama koje žive na „ciganski način“.
- C2 Njemački policijski organi su i nakon 1945. godine koristili podatke i izvještaje Roberta Rittera. Nastavak takve prakse doveo je do toga da su predstavnici njemačkih Sinta i Roma počeli štrajk glađu u Dachauu 1981. godine. Tada su konačno prisilili predstavnike vlasti da izdaju dopuštenje za pristup opsežnom fondu izvještaja i dokumenata te da oni na taj način postanu dostupni ozbiljnom znanstvenom istraživanju. Robert Ritter i njegovi zaposlenici nastavili su svoje karijere i poslije 1945. godine.
- Više informacija na: <http://www.sintiundroma.de/en/sinti-roma/civilrights-movement.html>*

- C3** Dokumenti koji su sačuvani kod lokalnih vlasti, nacističkih „rasnih istraživača“ i u uredima koncentracijskih logora vrlo često imaju proturječne informacije o jednoj te istoj osobi. U svakodnevnom životu, mnogi Romi i Sinti nisu bili poznati po svojim službenim imenima, nego po imenima svojih plemena i zbog toga su ponekad registrirani i pod takvim imenima. Karl Stojka, na primjer, je bio 1940. godine upisan pod prezimenom Rigo, što je bio naziv plemena njegove majke. Slično tomu, njihovi osobni dokumenti često pokazuju datum krštenja, a ne datum rođenja. Kada su bili deportirani u koncentracijske logore, mnogi zatočenici su dali pogrešan datum rođenja. Djeca su govorila da su starija, a odrasli da su mlađi, želeći se predstaviti kao osobe sposobne za rad, što im je uvelike povećavalo šanse preživljavanja u koncentracijskom logoru.
- C6** Za dodatne informacije o Johannu Trollmannu i memorijalnom projektu u njegovu čast, posjetite internetsku stranicu: trollmann.info/
- C8** U malim gradovima i selima sve do 70-ih godina 20. stoljeća bila je normalna praksa da se trošak kupnje upisuje u „bilježnicu“, tj. da se ne plaća odmah, nego da se račun podmiri krajem mjeseca ili radne sezone. Posebno zimi, kada je nadničarima bilo teško pronaći posao, mnoge obitelji radnika kupovale su stvari na dug koji bi onda podmirili u proljeće. To je najvjerojatnije objašnjenje za dugove deportiranih obitelji koji su ostali zapisani u dokumentu. Većina kuća u romskim naseljima 19. stoljeća su bile sagrađene na javnoj površini. U to vrijeme, Romima je bilo dozvoljeno graditi kuće na siromašnim i bezvrijednim parcelama. Tijekom vremena, nekima od tih parcela je porasla cijena, ali dok su god romske kuće bile sagrađene na njima, mjesne vlasti ih nisu mogle iskoristiti na profitabilan način. Rušenje kuća, s druge strane, uvelike je povećavalo vrijednost zemlje. Kako su mnogi preživjeli Romi izgubili sve svoje dokumente u godinama progona, u samo izuzetnim slučajevima nakon 1945. godine mogli su dokazati da su posjedovali kuće na takvim površinama i na taj način dobiti odštetu. Slična situacija, obzirom na neadekvatnu ili nepostojeću pravnu dokumentaciju po pitanju vlasništva, važi i za mnoge nedavne slučajeve gdje su romske obitelji bile izbačene iz svojih tradicionalnih stambenih područja blizu centara gradova na području istočne Europe i Balkana.

- C9** Prvi Romi i Sinti deportirani u logore prisilnog rada bili su gotovo isključivo muškarci, koji su bili raspoređeni na gradnji autocesta i elektrana. Romske žene su bile u velikom broju poslone u Ravensbrück 1939. godine, a tamo su prisiljene raditi u tvornicama kojima su upravljale SS jedinice. Tek u posljednjim godinama rata, žene su bile sustavno iskorištavane u industrijskoj proizvodnji kao radnice-robinje.
- D1** Čovjek identifikacijskog broja 17039 je Stefan Hodosy, rođen 1911. godine. Deportiran je u koncentracijski logor Mauthausen 1939. godine. Učenici mogu kontaktirati Spomen područje Dachau i potražiti dodatne informacije o sudbini Stefana Hodosyja.
- D2** Jedan od najčešćih uzroka smrti u logorima bilo je izbijanje epidemija, a poseban strah izazivala je tifusna groznica. Uzrok takvim slučajevima izbijanja epidemija najčešće je bio nedostatak higijene u logoru, a posebno zagađenost pitke vode. Tifusna groznica je jako zarazna bolest i često završava smrću. Zaražena osoba obično ima crvenkasti osip pa se bolest ponekad naziva i pjegavi tifus.
- D4** Većina najpoznatijih slika na kojima su snimljena romska djeca, nalaze se na fotografijama ili filmovima koji su snimljeni između 1943. i 1944. godine u tijeku pseudoznanstvenih rasnih istraživačkih projekata koje je vršila njemačka „rasna znanstvenica“ Eva Justin. Mnogi roditelji te djece već su bili deportirani u koncentracijske logore poslije 1938. godine. Nakon završetka njenog istraživanja za potrebe doktorske disertacije „Životopisi strano odgojene ciganske djece i njihovih potomaka“, Eva Justin je zaključila u zapisanoj izjavi: „Svaki oblik odgoja ciganske djece i ciganskih mješanaca ... uključujući socijalnu skrb, trebao bi prestati.“ Nakon završetka tih pseudoznanstvenih istraživanja, 39 Sinta iz sirotišta u Mulfingenu poslano je u Auschwitz u svibnju 1944. godine.
Dodatne informacije o Evi Justin i djeci iz sirotišta Mulfingen možete pronaći na: www.romasinti.eu
- D5** Alex Wedding je pseudonim komunističke književnice i novinarke Margarethe Bernheim rođene u Salzburgu 1905. godine. Nakon udaje, preselila se u Berlin, gdje je živjela pod imenom Grete Weisskopf. Njen književni pseudonim Alex Wedding je asocijacija na berlinsko predgrađe Wedding, koje je bilo radnička četvrt u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata.

- D6** Transnistria je ime koje je 1941. godine dano prostoru između rijeka Dnjestar i Južni Bug. Pripadala je Rumunjskoj do 1944. godine, a danas je taj teritorij podijeljen između Moldavije i Ukrajine. Područje je bilo puno veće nego prostor kojim upravlja Moldavija od 1992. godine.
- D8** Nije jednostavno pronaći promatrača na fotografiji. Stoji u pozadini, pred vratima ograde.
- E1** Ceija Stojka i njena obitelj su 1943. godine deportirani u „ciganski“ logor u Auschwitz-Birkenau. Premještena je 1944. godine u koncentracijski logor Bergen-Belsen, a poslije toga u Ravensbruck gdje je i oslobođena 1945. godine. Nakon rata, smjestila se u Beču kod preživjelih ujaka i tete. Objavila je 1988. godine svoj prvi autobiografski članak o sudbini austrijske romske obitelji za vrijeme holokausta. Citat je preuzet iz njene knjige *Wir leben im Verborgenen: Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin* (Živimo izdvojeni: sjećanje jedne Romkinje-Ciganke). Ceija Stojka smatra se jednom od najvažnijih romskih književnica i slikarica u Austriji. Umrula je u siječnju 2013. godine, u 79. godini života.
- E2** Oko 1928. godine, policija u Gradišću (Burgenlandu) počela je sustavno stvarati fotografsku evidenciju Roma koji žive u pokrajini. Tijekom „policijskih pretresa“, romska naselja i zgrade također su fotografirane. Svi ljudi, koji su živjeli u zgradi, morali su stati u red ispred njihovog doma tako da bi policija mogla vidjeti tko tamo živi. Fotografije daju uvid u stanje populacije gradišćanskih Roma i Sinta, a s druge strane, u rad policije. Regionalni arhiv Gradišća (Burgenlanda) danas sadrži jednu od najvećih zbirki takvih policijskih fotografija. Fotografija prikazana ovdje, preuzeta je iz te zbirke. Tek 2000. godine Romi i Sinti su počeli dobivati odštetu za rušenje njihovih kuća i oduzimanje imovine u okviru programa koji je osmislila Švicarska banka (Program za imovinu žrtava holokausta) te njemačkog Programa za kompenzaciju prisilnog rada. U nekim europskim državama uspostavljeni su zasebni fondovi. Na primjer, u Austriji je uspostavljen Opći austrijski nagodbeni fond za žrtve nacionalsocijalizma (2001. godine).

- E3** Informacije o znamenitim ljudima koji su bili romskog i sintskog porijekla mogu se pronaći na sljedećim internetskim stranicama:
<http://www.imninalu.net/famousGypsies.htm>
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Romani_people <http://anthrocivitas.net/forum/showthread.php?t=9795>
<http://www.kickitout.org/499.php>
<https://www.facebook.com/pages/Famous-Gypsies/123435641009196>
<http://www.geni.com/projects/Romani-Gypsy-Notables/13111>
- E4** Partizani se mogu definirati kao vojne jedinice koje poduzimaju oružane napade na područja koja su pod kontrolom regularnih vojnih postrojbi kao što su vojska ili policija. U povijesnim knjigama, termin se obično odnosi na borce pokreta otpora koji su se borili protiv okupacijskih snaga njemačke vojske za vrijeme Drugog svjetskog rata.
- Maxglan** Njemačka filmska redateljica i Hitlerova ljubimica Leni Riefenstahl snimala je između 1940. i 1944. godine na području Salzburga svoj film „Tiefland“. Radnja filma bila je smještena u Španjolsku gdje je zbog rata bilo nemoguće snimati. Zbog toga su Romi i Sinti iz logora Maxglan, a kasnije i iz logora Marzahn kod Berlina, korišteni za scene koje su snimane u austrijskim i bavarskim planinama. Kada je snimanje završeno, Romi (među kojima je bilo puno djece) deportirani su u Auschwitz. Leni Riefenstahl nikada se nije ispričala za patnju koja je nanesena Romima i Sintima. Naprotiv, u više navrata je svoje kritičare sudski tužila.
- Weyer** Fotografija je jedna iz serije ukupno 32 fotografije koje je snimio logorski liječnik dr. Alois Staufer tijekom jednog posjeta logoru Weyer u Gornjoj Austriji. Na svim fotografijama zatočenički poziraju na istom mjestu, uvijek raspoređeni ispred ruševnog zida od opeke. Fotografije je otkrio politolog iz Innsbrucka, Andreas Maislinger, tijekom svojih istraživanja ranih 90-ih godina 20. stoljeća i stavio ih je na raspolaganje austrijskom Ministarstvu obrazovanja.
- Hodonin** U većini slučajeva, samo se žene i djeca mogu vidjeti na fotografijama koje su snimljene u zatočeničkim logorima. Muškarci su uglavnom bili izrabljivani kao radnici-roboti za gradnju velikih građevinskih objekata, dok su žene i djeca provodili dane u logorima ne radeći.

- Montreuil-Bellay** Istraživači ne mogu dati konačni odgovor na pitanje zašto francuski Romi i Sinti uglavnom nisu deportirani u logore smrti. Zatočenički logori u Francuskoj bili su korišteni da bi se „zadržalo“ sve „putujuće ljude i skupine“. Ljudi, koji su živjeli nomadskim načinom života u Francuskoj, bili su od 1912. godine obvezni nositi specijalne osobne isprave s fotografijom te otiscima prstiju. Na taj način ih je bilo lako identificirati. S druge strane, bilo je gotovo nemoguće razlikovati Rome i Sinte od drugih ljudi koji su živjeli putujućim načinom života. Za razliku od Njemačke, u Francuskoj nije postojao nikakav „rasni certifikat“. Samo u iznimnim slučajevima, Romi i Sinti iz Francuske deportirani su u njemačke koncentracijske logore i logore smrti.
- Lodz** „Ciganski logor“ u bivšem Litzmannstadt getu u Lodzu mjesto je radnje sedam sačuvanih fotografija. One su vjerojatno snimljene poslije deportacije zatočenika geta u logor smrti Chelmno na teritoriju današnje Poljske. Na fotografijama se ne vide nikakvi zatočeniци. One su dio zbirke više stotina dijapozitiva koje su snimili pripadnici SS jedinica po naređenju zapovjednika geta, Hansa Biebowa. Pronađene su 1980. godine. Sada ih je moguće vidjeti u Memorijalnom muzeju holokausta u Washingtonu, SAD.
- Auschwitz-Birkenau** Na sredini barake nalazio se 50 cm visok cjevovod izgrađen od cigle. Na jednoj strani je bila peć, a na drugoj dimnjak. Takve peći su služile za grijanje baraka zimi.
- Babyn Jar** Ruski pjesnik Jevgenij Jevtušenko napisao je 1961. godine pjesmu „Babi Yar“ u kojoj je kritizirao sovjetsko iskrivljavanje povijesti po pitanju odnosa prema masakru te propustu da se podigne spomenik desecima tisuća žrtava i 20 godina nakon masakra. Sovjetski povjesničari sustavno su potiskivali činjenicu da su žrtve u najvećem broju bili Židovi iz Kijeva. O žrtvama su umjesto toga govorili kao o sovjetskim građanima. Ruski kompozitor Dmitri Šostakovič uglazbio je Jevtušenkovu pjesmu i neke druge tekstove za potrebe svoje 13. simfonije. Tako je nastala svjetski poznata Babi Yar simfonija. Zbog zabrane, u Sovjetskom Savezu i komunističkim zemljama istočne Europe, djelo je izvedeno samo nekoliko puta. Partitura simfonije je nakon nekog vremena prokrijumčarena izvan granica Sovjetskog Saveza i ubrzo je djelo steklo svjetsku slavu. Prvi spomenik žrtvama masakra podignut je 1976. godine. Na natpisu spomenika stajao je općenit tekst u kojem je pisalo da je posvećen „sovjetskim civilima i ratnim zarobljenicima“ koje su ubili na tom mjestu nacionalsocijalistički okupatori. Tek 1991. godine podignut je u Babyn Jaru spomenik židovskim žrtvama u obliku menore.

RAD NA ŽIVOTOPISIMA Maria Ecker

Rad na životopisima na internetskoj stranici obuhvaća niz kratkih životopisa europskih Roma i Sinta.¹ U obrazovanju se sve veći naglasak pridaje proučavanju životopisa. Jedan od razloga je i taj što je dostupno sve više i više sjećanja svjedoka iz vremena nacionalsocijalizma. Životopisi u sebi sadrže emocionalnu crtu, a posebno u mladim ljudima pobuđuju prirodnu znatiželju i empatiju. U većini slučajeva, žele znati više o ljudima o kojima se govori, o njihovu porijeklu i odakle dolaze te o godinama života prije i poslije razdoblja progona. Ganuti su i to ih potiče na razmišljanje. Na pamet im padaju pitanja na koje žele odgovore. Zbog toga je rad s jednim ili više životopisa posebno dobar način da se predstavi neka tema. Ipak je važno istaknuti da životopise ne treba promatrati izolirano, već u njihovom povijesnom kontekstu. Emocionalna kvaliteta životopisa traži da se s njima postupa pažljivo te s osjećajem odgovornosti prema osobi o kojoj se govori. Životopisi su poziv za poistovjećivanje, za empatiju i simpatiju. Ali oni također mogu izazvati osjećaj srama i krivnje. Zbog toga je važno učenicima pružiti različite opcije kako se nositi s vlastitim emocijama (pogledaj prijedlog br. 10). Intenzivni osjećaji, koji mogu preplaviti učenike, prepreka su učenju o prošlosti te objektivnosti koja je potrebna da bi se kritički procijenili povijesni izvori. Kada ljudi govore o svojoj prošlosti, uvijek izabiru događaje o kojima žele govoriti. A kada drugi zapisuju takve životopise, da bi ih predstavili drugima, oni također rade izbor. Životopis je kao prozor kroz koji gledamo život neke osobe. Možemo vidjeti puno, ali to je svejedno samo mali ulomak cjelokupne slike. Rad na životopisima obično znači rad sa životopisom žrtve, a tako bi i trebalo biti. Počinitelji zločina često ostanu anonimni. A opet, progoni i ubojstva nisu nešto što se dogodilo Romima i Sintima iz čistog mira. Počinitelji zločina također moraju biti vidljivi. Danas je u pravilu prihvaćena činjenica da biografski pristup prema zločincima i promatračima također može obogatiti obrazovni proces. Ali, treba upozoriti da je takav pristup iznimno izazovan.

---

¹ Karl Stojka (A7, C3, E8, Mauthausen), Wilhelm Trollmann (C6), Bernhard Steinbach (C7), Erna Lauenburger (D5), Settela Steinbach (D9), Ceija Stojka (E1), Aleksandr Baurov (E3), Josef Serynek (E4), Sofia Taikon (E5), Zoni Weisz (E6), Else Schmidt (E7), Max Bamberger (A 2, Masakr u Hrastini)

U materijalima za poučavanje koji su dostupni na internetskoj stranici, počinitelji zločina su često imenovani, ali nisu predstavljeni u formi životopisa. Međutim, jedan od prijedloga za poučavanje koji možete pronaći ovdje, govori o radu na životopisima zločinaca.

Većina od sljedećih 10 prijedloga uključuje rad na sadržaju životopisa, dok se drugi odnose na način njihovog prikupljanja. Prijedlozi 1 i 2 prikladni su za opći uvod za rad na životopisima i mogu se kombinirati s drugim idejama. Prijedlozi od 3 do 8 odnose se izričito na nastavne materijale. Posljednja dva prijedloga nude ideje kako ući dublje u temu i/ili kako nastaviti s radom.

Većina od sljedećih 10 prijedloga uključuje rad na sadržaju životopisa, dok se drugi odnose na način njihovog prikupljanja. Prijedlozi 1 i 2 prikladni su za opći uvod za rad na životopisima i mogu se kombinirati s drugim idejama. Prijedlozi od 3 do 8 odnose se izričito na nastavne materijale. Posljednja dva prijedloga nude ideje kako ući dublje u temu i/ili kako nastaviti s radom.

Prijedlozi za poučavanje

A] Opći uvod u rad na životopisima

1] Biografska istraživanja

Ova vježba nudi uvod u biografska istraživanja

Način rada: male skupine

Vrijeme rada: 15min (+ domaća zadaća)

- _ Napraviti ćete biografsko istraživanje, tj. pronaći ćete podatke o nekoj osobi.
- _ Kako ćete to napraviti? Gdje ćete pronaći podatke?
- _ Kakvi problemi bi se mogli pojaviti?
- _ Podijelite rezultate istraživanja s drugim skupinama.

Za domaću zadaću:

- _ Izaberite nekoga o kome biste željeli saznati više: Settela Steinbach (D9), Zoni Weisz (E6) ili Else Schmidt (E7)
- _ Pokušajte pronaći biografske podatke o tim osobama.

Poslije vašeg biografskog istraživanja:

- _ Koja se metoda pronalazjenja podataka pokazala kao najbolja?
  - _ Na koji bi se način zbirka mogla proširiti?
-

2] Biografski narativi

Ova vježba na jednostavan način pokazuje što može utjecati na biografske narative i pričanje o njemu.

Način rada: u paru

Vrijeme: 20-30 minuta.

- _ Smislite tri pitanja koja želite pitati vašeg partnera o njegovom/njenom životu.
- _ Postavite jedni drugima ta pitanja.
- _ Razmislite: kako se osjećate kada vam se postavljaju pitanja? Kako ćete odgovoriti?

O čemu niste govorili? Kakav je osjećaj postavljati pitanja?

- _ Prezentirajte pitanja i odgovore čitavoj grupi!
- _ Kada je vaš partner/ica završio/la s izlaganjem, recite što ste mislili o njemu? Slažete li se s načinom na koji je vaš životopis prepričan? Što nedostaje? Koje podaci su takvi da ne bi htjeli da ih grupa čuje?
- _ Raspravite: koji faktori utječu na biografske narative?

B] Materijali za poučavanje

3] Koji životopisi su privukli moju pažnju?

Ova metoda je dobar način upoznavanja teme. Učenike usmjeravaju njihovi osobni interesi i na taj način smišljaju nova pitanja.

Vrijeme: 20 minuta

Primjerci svih biografskih radnih listića rašire se po učionici. Učenici hodaju po učionici i traže listić koji će im privući pažnju i na kojem bi željeli raditi. Tada, svatko za sebe odgovara na sljedeća pitanja:

- Zašto si izabrao/la taj radni listić?
- Što si naučio/la o ljudima na fotografiji?
- Što si naučio/la općenito o Sintima i Romima?
- Formulirajte tri pitanja koja biste htjeli postaviti o tim ljudima / o toj temi?

O ovim odgovorima tada razgovarajte u manjim grupama u razredu. Učenička pitanja mogu ukazati koje je sljedeće poglavlje na koje treba prijeći.

4] Obitelj Stojka

Dobro dokumentirana biografija ove obitelji europskih Roma može poslužiti kao studija slučaja.

Točka od koje se može krenuti: radni listići o Karlu Stojki (A7, C3, E8, Mauthausen) i Ceiji Stojki (E1).

Vrijeme: 1 školski sat

- Proučite fotografije na radnim listićima i zapišite svoje misli i osjećaje!
- Što ste naučili iz radnih listića o Karlu i Ceiji Stojki?
- Formulirajte po jedno pitanje o životima Karla i Ceije Stojke!
- Zamislite da ste zamoljeni poredati radne listiće logičkim redoslijedom za izložbu. Koji redoslijed bi izabrali i zašto?

5] Život poslije koncentracijskih logora

Učenici su obično zainteresirani za život preživjelih zatočenika nakon 1945. godine. Kako su uspjeli živjeti s takvim patnjama? Radni listić E1 je savršen za bavljenje ovom temom.

Vrijeme: 1 školski sat

- _ Proučite radni listić i postupite po uputama iz „zadatka“
- _ Istražite život Ceije Stojke. Stavite naglasak na njen život poslije 1945. godine.
- _ Zamislite da možete putovati kroz vrijeme. Vratite se u 1953. godinu i upoznajte Ceiju Stojku i njenu kćer. Što ćete im reći? Koja pitanja ćete im postaviti? Kakav je bio susret? Nakon vašeg putovanja kroz vrijeme, napišite pismo prijatelju i opišite mu taj susret!
- _ Prije nekoliko godina, Silvia Jurs, sada već odrasla kći Ceije Stojke, rekla je u intervjuu: „ Opet osjećam veliki strah. Iznova se pojavljuje i onda se bojim ljudi na ulici. U posljednjih 10 godina gljiva straha je opet izrasla, potpuno neprimjetno. Zlo i brutalnost su opet u porastu.“
- _ Zamislite da se danas sretnete s gđom. Jurs! Što ćete joj reći? Koja pitanja ćete joj postaviti?

6] Tko su zločinci?

Primjer „rasnog znanstvenika“ Roberta Rittera može poslužiti za rad na ovoj temi.

Radni listić: C2 (Robert Ritter)

Vrijeme: 1 školski sat

- _ Proučite fotografiju na radnom listiću C2 i što točnije opišite Roberta Rittera (desno)!
- _ Što fotografija sugerira, koje ljudske osobine ima Robert Ritter?
- _ Istražite život Roberta Rittera i sastavite kratki životopis!
- _ Poklapaju li se informacije koje ste pronašli s fotografijom?
- _ Koje su bile posljedice Ritterovih postupaka?

7] Predrasude nekada i danas

Pomoću biografija troje Roma i Sinta, ova vježba će pokazati djelovanje predrasuda nekada i danas.

Vrijeme: 30 minuta

Proučite u malim grupama radne listiće E6 (Zoni Weisz), E7 (Else Schmidt) ili E8 (Karl Stojka)

- _ Koji je bio utjecaj predrasuda prema Romima i Sintima na živote Zonija Weisza, Else Schmidt ili Karla Stojke?
- _ Opišite život neke osobe na čiji život u današnje vrijeme utječu predrasude.
- _ Pročitajte svoje odgovore pred grupom.
- _ Razmislite o tome što možete napraviti da se suprotstavite predrasudama.

8] Četiri životopisa – jedna osoba

Rezultat ove vježbe su četiri verzije jednog životopisa. Učenici rade u četiri grupe. Svakoj grupi su dani različiti podaci iz života Karla Stojke. Dok jedna grupa zna samo njegovo ime i porijeklo, druge grupe dobivaju podatke o njegovom djetinjstvu, o godinama kada je bio izložen progonu, o poslijeratnim godinama. Cilj je postići potpunu posvećenost životopisu (i učeničku interpretaciju istog).

Radni listići: A2, A3, A4; A7, E8, Mauthausen

Vrijeme: 1 školski sat

Četiri grupe:

- _ Grupa A: da bi se shvatio kontekst, treba pročitati radne listiće A2, A3 i A4. Karl Stojka bio je austrijski Rom rođen 1931. godine. Kako zamišljate njegov život?
- _ Grupa B: pročitajte radni listić A7. Što mislite da se dogodilo s Karlom Stojkom u kasnijem životu?
- _ Grupa C: pročitajte radni listić E8. Što mislite, kakav život je Karl Stojka imao prije Drugog svjetskog rata?
- _ Grupa D: pročitajte radni listić A7, E8 i Mauthausen. Napravite kratki sažetak sa samo nekoliko riječi o životu Karla Stojke!
- _ Pročitajte odgovore, počevši od grupe A. Čut ćete različite životopise iste osobe.
- _ Postavite sljedeća pitanja da potaknete raspravu:
  - _ Kako ste došli do vaših pretpostavki?
  - _ Kako se one razlikuju od informacija koje su pružene grupi D?
  - _ Koja je razlika između pretpostavke i informacije?
  - _ Kako dolazimo da našeg „znanja“ (ili onoga što mislimo da je naše znanje)?

C] Detalji rada i mogućnosti nastavka projekta

9] Izrada biografskog radnog listića

Vrijeme: nekoliko nastavnih sati / rad na projektu

- _ Po modelu radnog listića E1, napravite biografski radni listić (npr. o nekom Romu s vašeg područja, države ili o nekome koga osobno poznajete; djedu, baki ili susjedu)
Radni listić mora sadržavati sljedeće elemente:
  - _ naslov
  - _ fotografiju
  - _ tekst (npr. isječak iz intervjua, opis života neke osobe itd.)
  - _ jeste li znali...
  - _ zadatak
  - _ objašnjenje fotografije
- _ Koje informacije ćeš izabrati, a koje izostaviti?
- _ Prezentirajte radne listiće u obliku izložbe. Na otvorenju možete objasniti proces stvaranja radnih listića.

10] (Ne)Mogu se riješiti osjećaja...

Intenzivno bavljenje biografijama često može izazvati emocije. Moguće su sljedeće metode rada da se osoba lakše nosi s takvim emocijama, da ih prevlada, a ako želi, da ih i podijeli s drugima.

Vrijeme: 20 minuta

Proveli ste neko vrijeme radeći na prikupljanju informacija za životopis.
Pronađite riječ kojom biste opisali vaše raspoloženje.

- _ napišite riječ na listu papira

Izaberite jednu od sljedećih opcija:

- Pantomima: izrazite svoju riječ kroz govor tijela
- Transformirajte vašu riječ u pokrete: koliko su brzi/spori, nježni/nagli vaši pokreti?
- Navedite glazbenu melodiju koja najbolje oslikava vašu riječ/raspoloženje.
- Opišite vašu riječ drugima.
- Koju boju ima vaša riječ? Napravite crtež riječi u toj boji.
- Možda se možete sjetiti još nekog načina da izrazite vašu riječ/raspoloženje.

Pročitajte vaše odgovore u maloj grupi. Nakon toga se vratite radu u učionici:

- Imate li neke dojmove, otkrića ili nešto slično iz zajedničkog rada u grupi koje biste željeli spomenuti i povesti diskusiju o njima?
- Na kraju, napravite svežanj od listova papira na kojima su napisane riječi na početku vježbe.

RAD NA FOTOGRAFIJAMA Irmgard Bibermann

Fotografije su središnji element u ovakvim nastavnim materijalima o sudbini europskih Roma i Sinta te mogu biti upotrijebljene na različite načine u nastavnom procesu. One su dobar uvod u temu, a isto tako vizualiziraju i problematiziraju činjenice, otvaraju pitanja za diskusiju i služe kao povijesni izvor, sve to u isto vrijeme.

Fotografije su vrlo izazovan povijesni izvor: odaju dojam prizora stvarnosti, ali u biti one često pokazuju samo jedan manji dio stvarnosti koju je izabrao fotograf, a u nekim slučajevima one pokazuju glumljenu stvarnost. Isto tako, moramo uzeti u obzir razloge zbog kojih su fotografije snimljene. Neke fotografije s ove internetske stranice snimljene su kao zapis za kriminalističke potrebe policije, druge su snimili liječnici i etnolozi za pseudoznanstvena istraživanja. Gotovo sve one zrcale pogled većinske populacije prema marginaliziranoj manjini.

Kada se radi s fotografijama, važno je da na percepciju učenika ne utječu naslovi i objašnjenja. Zbog takvih edukativnih razloga i naglaska na aktivno učenje, neke fotografije na internetskoj stranici ne sadržavaju nikakva objašnjenja.

Pažljivo promatranje fotografije preduvjet je rada na njoj. Moramo razmisliti kakve emocije fotografija može izazvati kod učenika, kako može utjecati na formiranje mišljenja, koje asocijacije, osjećaje pa možda čak i fizičke reakcije izaziva. Sustavan pristup u objašnjavanju sadržaja fotografije ponuđen je kroz formu pitanja koja se odnose na izbor motiva, perspektive i detalje, kao i na kompoziciju fotografije u prednjem planu i centru. Kreativni pristupi su prezentirani kroz promatranje, opisivanje i interpretaciju fotografija. Učenici uče razliku između promatranja, opisivanja i interpretacije. Poučava ih se kako koristiti alate za opažanje, razumijevanje i klasificiranje fotografija (pogledaj Metode).

Na kraju, fotografija se smješta u povijesni kontekst. Za tu svrhu, svaku fotografiju prati kratko objašnjenje, uključujući i detalje (gdje su dostupni) o fotografu, godini snimanja, svrsi/funkciji fotografije (znanstvena, policijska, etnološka, novinarska, obiteljska). Učenici također mogu pogledati stranicu na kojoj je fotografija objašnjena u širem kontekstu, uključujući naslov, glavni tekst i dodatne informacije (jeste li znali).

Brojni primjeri su navedeni kako bi se prikazalo koje su metode pogodne za rad s izabranim fotografijama.

Metode za rad na fotografijama

Ciljevi:

- sposobnost pažljivog i preciznog gledanja
- svjesnost o tome koje odgovore i korake uključuje sposobnost percipiranja i formuliranja dojma
- sposobnost preispitivanja fotografije
- razumijevanje suosjećanja: sposobnost gledanja fotografija i suosjećanja u okvirima vremena, mjesta, osoba i događaja (kada, gdje, tko, što)
- dekonstrukcija fotografije
- sposobnost stavljanja fotografija u pravi povijesni kontekst

---

Pročitajte fotografiju

„Pročitajte“ fotografiju, poput teksta, od gornjeg lijevog kuta do donjeg desnog kuta. Budite svjesni svih detalja.

Unutrašnji ekran

Proučite pažljivo fotografiju. Onda zatvorite oči. Sada prikažite fotografija na „ekranu“ u svojoj glavi i pokušajte ju shvatiti. Otvorite oči i usporedite sliku na „ekranu“ u svojoj glavi s fotografijom. Postoje li neke razlike?

Prepričajte fotografiju riječima

Pronađite osobu za vježbu. Osoba A neka zatvori oči. Osoba B neka opiše fotografiju osobi A sa što više detalja, kao da objašnjava slijepom prijatelju. Važno je navesti samo ono što se vidi na fotografiji. Nakon toga neka osoba A, još uvijek zatvorenih očiju, opiše fotografiju koju „vidi“. Na kraju, neka osoba A usporedi svoju „unutrašnju snimku“ s pravom fotografijom. Važno je prvo učenike upozoriti na razliku između opisa i interpretacije: vidim visokog čovjeka pokraj prozora koji gleda na ulicu s raširenim očima (opis). Vidim moćnog čovjeka pokraj prozora koji pažljivo gleda prema cesti (interpretacija).

Pokušajte shvatiti fotografiju

Pažljivo proučite fotografiju. Nakon toga odgovorite na sljedeća pitanja: Koje misli i asocijacije vam padaju na pamet? Kakvi osjećaji vam se bude? Na što vas fotografija podsjeća? Pronađite osobu za vježbu u paru i podijelite vaše dojmove. Na kraju, međusobno se dijele trenutni dojmovi, osjećaji i asocijacije unutar čitave grupe.

Tihi dijalog

Formirajte skupinu od četiri člana. Uzmite list papira. Pažljivo proučite fotografiju. Navedite pridjeve za koje mislite da dobro opisuju fotografiju. Jedan član skupine neka zapiše prvi pridjev i nakon toga neka doda list papira sljedećem članu, bez međusobnog razgovora.

Neka se ovaj postupak ponovi nekoliko puta sve dok se više ne možete sjetiti novih riječi.

Nakon završetka ovog dijela vježbe, spojite se s još jednom skupinom i pogledajte koje riječi su iste u obje skupine, a koje su različite. Zapišite odgovore. Predstavite odgovore pred čitavim razredom. Druga mogućnost: Nastavnik može preko projektora prikazati sliku na platnu. Neka je učenici prouče i nakon toga neka napišu svoje dojmove na ploču ili plakat. Neka to rade bez međusobnog razgovora sve dok ne ponestane novih ideja.

Prvi dojmovi

Proučite fotografiju nekoliko sekundi i onda je stavite na stranu. Nemojte je opet gledati dok pišete. Zapišite čega se sjetite u tom trenutku. Nakon toga, ponovno pogledajte fotografiju da, eventualno, dodate još neke zabilješke.

Druga mogućnost:

Nastavnik može preko projektora prikazati sliku na platnu na nekoliko sekundi i onda ga ugasi.

Neka učenici zapišu što im padne napamet. Nakon toga nastavnik može opet prikazati fotografiju, a učenici mogu dodati još neke zabilješke.

Široki kut – zumiranje

Pažljivo proučite fotografiju. Nakon toga izvedite sljedeći pokus: Postavite oči na široki kut, tj. pokušajte vidjeti čitavu sliku. Možda ćete morati držati fotografiju na većoj udaljenosti ili ćete se morati ustati i odmaknuti od ekrana kompjutera.

Postavite svoje oči na zumiranje, tj. pokušajte se usredotočiti na detalj. Vratite se opet na široki kut, a onda još jednom zumirajte, ali ovaj put se usredotočite na drugi detalj.

Pronađite osobu koja će vam biti partner u vježbi te joj pokažite svoju zumiranu sliku na sljedeći način: vaš partner u vježbi neka sklopi oči, a vi pokrijte fotografiju listovima bijelog papira i ostavite samo detalj koji ste zumirali vidljivim.

Kažite svom partneru u vježbi neka otvori oči i pogleda detalj. Nakon toga zamijenite uloge!

Prednji plan – pozadina / centar – margina

Pažljivo proučite fotografiju. Što se može vidjeti u prednjem planu, a što u pozadini?

Što je centar fotografije, a što margina? Kako to utječe na vaš dojam? Zapitajte se, je li fotograf takav kadar snimio svjesno?

Detalji

Uzmite list bijelog papira i prekrijte dio fotografije. Ostavite samo gornju trećinu fotografije vidljivom i proučite ju. Nakon toga učinite isto s donjom i srednjom trećinom fotografije.

Upotrijebite više listova papira kako biste se usredotočili na manje dijelove. Što primjećujete? Do kojih promjena dolazi u onome što vidite zbog takvog pristupa fotografiji?

Prošetajte pogledom po fotografiji:

Neka vaše oči lutaju po fotografiji. Zamislite da ste prisutni na slici i možete prošetati po tom prostoru. Što možete čuti (zvukove, glasove, riječi, rečenice)? Što možete namirisati? Kako se osjećate?

Druga mogućnost: Krećite se očima po slici. Zamislite vaš dolazak u selo u tom trenutku. Što možete vidjeti? Zapišite što vidite i osjećate.

Ispitajte fotografiju:

Pažljivo proučite fotografiju. Tada postavite pitanja fotografiji:

Pitam se je li ...?

Volio bih znati zašto ...?

Razmišljam o tome ...?

Naslov fotografije

Formirajte skupinu od tri osobe. Zamislite da ste novinari na sastanku uredništva. Treba postaviti fotografiju na naslovnicu. Pronađite prikladan naslov i napišite objašnjenje koje će pisati ispod fotografije. Rezultat rada prezentirajte pred razredom.

Oživiljena fotografija

Izaberite osobu s fotografije i napišite njegov/njen kratak životopis: ime i prezime, dob, najveće želje, najveće strahove. Ispričajte iz perspektive te osobe što se točno događa u trenutku kada je fotografija snimljena. Nakon toga, recite kakva je bila situacija deset minuta prije no što je fotografija snimljena.

Fotografije koje govore: oblačići s tekстом

Izaberite jednu ili dvije osobe na fotografiji i razmislite o čemu one možda razmišljaju u tom trenutku. Nacrtajte stripovske oblačice i zapišite u njih njihove misli.

Formirajte skupinu od tri osobe i razmijenite vaše ideje. Tko je izabrao koju osobu i zašto?

Jesu li stripovski oblačići bili slični ili drugačiji?

Fotografije koje govore: dijalog

Izaberite dvije osobe na fotografiji i zamislite da međusobno razgovaraju. Napišite kratki dijalog.
Druga mogućnost: Izaberite dvije osobe na fotografiji i zamislite što bi one mogle reći u tom trenutku.
Nacrtajte stripovske oblačiće i upišite njihove riječi u njih.

Promijenite točku gledanja

Zamislite kako promatrate scenu s druge strane ceste. Zapišite što možete vidjeti.

Pripovijedanje s točke gledišta

Zamislite da ste jedna od osoba na fotografiji koja vidi što se događa kao promatrač u pozadini.
Napišite pismo prijatelju u kojem ćete mu opisati svoja opažanja i razmišljanja.

Promjena perspektive

Pažljivo proučite fotografiju. Oformite manje skupine. Napravite grupno poziranje tako da ponovite sadržaj s fotografije. Obratite pažnju na detalje s obzirom na mimiku, geste i držanje te na ono što se nalazi u centru fotografije. Razmislite kako bi fotografija izgledala da ju je snimila jedna od osoba koje se nalaze na fotografiji. Što bi ta osoba stavila u centar? Koju poruku bi željela prenijeti?

Prije – sada – poslije

Formirajte male skupine. Napravite grupno poziranje tako da ponovite sadržaj fotografije sa što više mogućih detalja. Razmislite o tome što se dogodilo 5 minuta prije te što će se dogoditi 5 minuta poslije. Napravite grupno poziranje za svaki scenarij.
Prezentirajte vaše grupno poziranje pred čitavim razredom. Publika mora zatvoriti oči dok skupina priprema scenu za prvu grupnu pozu. Kada im kažete da otvore oči, vidjet će završenu pozu i mogu je proučavati nekoliko minuta prije no što opet zatvore oči.
Isti postupak treba ponoviti i kod ostala dva grupna poziranja. Rezultat je neka vrsta animiranog filma u glavama publike.

Različita gledišta

Pažljivo proučite fotografiju. Oformite manje skupine. Usvojite perspektivu svake osobe na fotografiji, jednu za drugom. Razgovarajte o tome što se događa s gledišta svih snimljenih osoba.

Primjeri iz nastavnih materijala

Radni listić A.1

Pročitajte fotografiju

„Pročitajte“ fotografiju, poput teksta, od gornjeg lijevog kuta do donjeg desnog kuta. Budite svjesni svih detalja.

Detalji

Uzmite list bijelog papira i prekrijte dio fotografije. Ostavite samo gornju trećinu fotografije vidljivom i proučite ju. Nakon toga učinite isto s donjom i srednjom trećinom fotografije.

Upotrijebite više listova papira kako biste se usredotočili na manje dijelove. Što primjećujete? Do kojih promjena dolazi u onome što vidite zbog takvog pristupa fotografiji?

Naslov fotografije

Formirajte skupinu od tri osobe. Zamislite da ste novinari na sastanku uredništva.

Treba postaviti fotografiju na naslovnicu. Pronađite prikladan naslov i napišite objašnjenje koje će biti postavljeno ispod fotografije. Rezultat rada prezentirajte pred razredom.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu A.1 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji.

Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom namjerom.

Radni listić A.3

Široki kut – zumiranje

Pažljivo proučite fotografiju. Nakon toga izvedite sljedeći pokus: Postavite oči na široki kut, tj. pokušajte vidjeti čitavu sliku. Možda ćete morati držati fotografiju na većoj udaljenosti ili ćete se morati ustati i odmaknuti od ekrana kompjutera. Postavite svoje oči na zumiranje, tj. pokušajte se usredotočiti na detalj. Vratite se opet na široki kut, a onda još jednom zumirajte, ali ovaj put se usredotočite na drugi detalj. Pronađite osobu koja će vam biti partner u vježbi te joj pokažite svoju zumiranu sliku na sljedeći način: vaš partner u vježbi neka sklopi oči, a vi pokrijte fotografiju listovima bijelog papira i ostavite samo detalj koji ste zumirali vidljivim. Kažite svom partneru u vježbi neka otvori oči i pogleda detalj. Nakon toga zamijenite uloge!

Prošetajte pogledom po fotografiji

Proučite još jednom pažljivo fotografiju i postavite neka pitanja koja se odnose na njen sadržaj. Učini to na ovaj način:

- _ Pitam se je li ...?
- _ Volio bih znati zašto ...?
- _ Razmišljam o tome ...?

Nakon toga, sakupite pitanja i napišite ih na plakat.

Pretpostavke o fotografiji

- _ Koja je bila svrha fotografije?
- _ Zbog čega je snimljena?
- _ Kakve dojmove je trebala izazvati?
- _ Kakvu poruku je trebala poslati?

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu A.3 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom namjerom. Pokušajte odgovoriti na gore postavljena pitanja, a nakon toga potražite činjenice. Tako ćete otkriti koliko su vaše pretpostavke bile točne.

Radni listić A.6

„Unutrašnji ekran“

Proučite pažljivo fotografiju. Onda zatvorite oči. Sada prikažite fotografiju na „ekranu“ u svojoj glavi i pokušajte ju shvatiti. Otvorite oči i usporedite sliku na „ekranu“ u svojoj glavi s fotografijom. Postoje li neke razlike?

Promijenite točku gledanja

Zamislite kako promatrate scenu s druge strane ceste. Zapišite što možete vidjeti.

Prije – sada – poslije

Formirajte male skupine (maksimalno od 5 učenika). Napravite grupno poziranje tako da ponovite sadržaj fotografije sa što više mogućih detalja. Razmislite o tome što se dogodilo 5 minuta prije te što će se dogoditi 5 minuta poslije. Napravite grupno poziranje za svaki scenarij. Prezentirajte vaše grupno poziranje pred čitavim razredom. Publika mora zatvoriti oči, dok skupina priprema scenu za prvu grupnu pozu. Kada im kažete da otvore oči, vidjet će završenu pozu i mogu je proučavati nekoliko minuta prije no što opet zatvore oči. Isti postupak treba ponoviti i kod ostala dva grupna poziranja. Rezultat je neka vrsta animiranog filma u glavama publike.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu A.6 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom svrhom.

Radni listić B.3

Prepričajte fotografiju riječima

Pronađite osobu za vježbu. Osoba A neka zatvori oči. Osoba B neka opiše fotografiju osobi A sa što više detalja, kao da objašnjava slijepom prijatelju. Važno je navesti samo ono što se vidi na fotografiji. Nakon toga neka osoba A, još uvijek zatvorenih očiju, opiše fotografiju koju „vidi“.

Na kraju, neka osoba A usporedi svoju „unutrašnju snimku“ s pravom fotografijom. Važno je prvo učenike upozoriti na razliku između opisa i interpretacije: vidim visokog čovjeka pokraj prozora koji gleda na ulicu s raširenim očima (opis). Vidim moćnog čovjeka pokraj prozora koji pažljivo gleda prema cesti (interpretacija).

Fotografije koje govore: dijalog

Izaberite dvije osobe na fotografiji i zamislite da međusobno razgovaraju. Napišite kratki dijalog. Druga mogućnost: Izaberite dvije osobe na fotografiji i zamislite što bi one mogle reći u tom trenutku. Nacrtajte stripovske oblačiće i upišite njihove riječi u njih.

Različita gledišta

Pažljivo proučite fotografiju. Oformite manje skupine. Stavite se u položaj svake od tri osobe u prednjem planu i jedne osobe u pozadini. Razgovarajte o tome što se događa na fotografiji s gledišta svih snimljenih osoba.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu B.3 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom svrhom.

Radni listić B.7

Prošetajte pogledom po fotografiji:

Neka vaše oči lutaju po fotografiji. Zamislite da ste prisutni na slici i možete prošetati po tom prostoru. Što možete čuti (zvukove, glasove, riječi, rečenice)? Što možete namirisati? Kako se osjećate?

Druga mogućnost: Krećite se očima po slici. Zamislite vaš dolazak u selo u tom trenutku. Što možete vidjeti? Zapišite što vidite i osjećate.

Prednji plan – pozadina

Pažljivo proučite fotografiju. Što se može vidjeti u prednjem planu, a što u pozadini? Što je centar fotografije, a što margina? Kako to utječe na vaš dojam? Zapitajte se, je li fotograf takav kadar snimio svjesno?

Fotografije koje govore: oblačići s tekстом

Izaberite jednu ili dvije osobe na prednjem planu fotografije te jednu ili dvije u pozadini i razmislite o čemu one možda razmišljaju u tom trenutku. Nacrtajte stripovske oblačiće i zapišite u njih njihove misli. Formirajte skupinu od tri osobe i razmijenite vaše ideje. Tko je izabrao koju osobu i zašto? Jesu li vaše misli bile slične ili drugačije?

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu B.7 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušaj otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i za koju svrhu.

Radni listić C.2

Tihi dijalog

Formirajte skupinu od četiri člana. Uzmite list papira. Pažljivo proučite fotografiju. Navedite pridjeve za koje mislite da dobro opisuju fotografiju. Jedan član skupine neka zapiše prvi pridjev i nakon toga neka doda list papira sljedećem članu skupine, bez međusobnog razgovora. Neka se ovaj postupak ponovi nekoliko puta sve dok se više ne možete sjetiti novih riječi. Nakon završetka ovog dijela vježbe, spojite se s još jednom skupinom i pogledajte koje riječi su iste u obje skupine, a koje su različite. Zapišite odgovore. Predstavite odgovore pred čitavim razredom.

Druga mogućnost:

Nastavnik može preko projektora prikazati sliku na platnu. Neka je učenici prouče i nakon toga neka napišu svoje dojmove na ploču ili plakat. Neka to rade bez međusobnog razgovora sve dok ne ponestane novih ideja.

Ispitajte fotografiju

Pažljivo još jednom proučite fotografiju i postavite neka pitanja u vezi njenog sadržaja. Učinite to na sljedeći način:

- _ Pitam se je li ...?
- _ Volio bih znati zašto ...?
- _ Razmišljam o tome ...?

Na kraju skupite pitanja iz grupe i neka ih predstavnik grupe napiše na plakat.

Promjena perspektive

Sada oformite male skupine. Po grupama prikažite sadržaj fotografije. Obratite pažnju na detalje s obzirom na mimiku, geste i držanje te na ono što se nalazi u centru fotografije. Onda razmislite kako bi fotografija izgledala da ju je snimila žena na fotografiji. Što bi ona postavila u centar? Koju poruku bi ona željela poslati? Napravite grupno poziranje i prikažite takvu scenu. Prezentirajte oba grupna poziranja pred čitavim razredom.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu C.2 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom svrhom. Pokušajte pronaći odgovore na prije postavljena pitanja.

Radni listić C.10

Pokušajte shvatiti fotografiju

Pažljivo proučite fotografiju. Nakon toga zapišite odgovore na sljedeća pitanja:

- _ Koje misli i asocijacije vam padaju na pamet?
- _ Kakvi osjećaji vam se bude?
- _ Na što vas fotografija podsjeća? Pronađite osobu za vježbu u paru i podijelite vaše dojmove. Na kraju, međusobno se dijele trenutni dojmovi, osjećaji i asocijacije unutar čitave grupe.

Prednji plan – pozadina

Pažljivo proučite fotografiju. Što se može vidjeti u prednjem planu, a što u pozadini? Što je centar fotografije, a što margina? Kako to utječe na vaš dojam? Zapitajte se, je li fotograf takav kadar snimio svjesno?

Naslov fotografije

Formirajte skupinu od tri osobe. Zamislite da ste novinari na sastanku uredništva. Treba postaviti fotografiju na naslovnici. Pronađite prikladan naslov i napišite objašnjenje koje će pisati ispod fotografije. Rezultat rada prezentirajte pred razredom.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu C.10 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušajte otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i za koju svrhu.

Radni listić D.8

Prvi dojmovi

Proučite fotografiju nekoliko sekundi i onda je stavite na stranu. Nemojte je opet gledati dok pišete. Zapišite čega se sjetite u tom trenutku. Nakon toga, ponovno pogledajte fotografiju da, eventualno, dodate još neke zabilješke.

Druga mogućnost: Nastavnik može preko projektora prikazati sliku na platnu na nekoliko sekundi i onda ga ugasiti. Neka učenici zapišu što im padne napamet. Nakon toga nastavnik može opet prikazati fotografiju, a učenici mogu dodati još neke zabilješke.

Ispitajte fotografiju

Pažljivo još jednom proučite fotografiju i postavite neka pitanja u vezi njenog sadržaja.

Učinite to na sljedeći način:

- _ Pitam se je li ...?
- _ Volio bih znati zašto ...?
- _ Razmišljam o tome ...?

Na kraju skupite pitanja iz grupe i neka ih predstavnik grupe napiše na plakat.

Pripovijedanje s točke gledišta

Zamislite da ste dječak s fotografije koji promatra prizor s dvorišne ograde. Napišite pismo prijatelju u kojem ćete mu opisati svoja opažanja i razmišljanja.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu D.8 na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušaj otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom namjerom.

Dodatni materijali: HODONIN U KUNŠTATU

Tihi dijalog

Formirajte skupinu od četiri člana. Uzmite list papira. Pažljivo proučite fotografiju. Navedite pridjeve za koje mislite da dobro opisuju fotografiju. Neka jedan član skupine zapiše prvi pridjev i nakon toga neka doda list papira sljedećem članu, bez međusobnog razgovora. Neka se ovaj postupak ponovi nekoliko puta sve dok se više ne možete sjetiti novih riječi. Nakon završetka ovog dijela vježbe, spojite se s još jednom skupinom i pogledajte koje riječi su iste u obje skupine, a koje različite.

Zapišite odgovore. Predstavite odgovore pred čitavim razredom.

Druga mogućnost: Nastavnik može preko projektora prikazati sliku na platnu. Neka je učenici prouče i nakon toga neka napišu svoje dojmove na ploču ili plakat. Neka to rade bez međusobnog razgovora sve dok ne ponestane novih ideja.

Oživljena fotografija

Izaberite osobu s fotografije i napišite njegov/njen kratak životopis: ime i prezime, dob, najveće želje, najveće strahove. Ispričajte iz perspektive te osobe što se točno događa u trenutku kada je fotografija snimljena. Nakon toga, recite kakva je bila situacija deset minuta prije no što je fotografija snimljena. Pokušajte predvidjeti kakva će biti situacija deset minuta kasnije.

Razmislite o fotografiji

Otvorite stranicu HODONIN U KUNŠTATU na internetskoj stranici www.romasintigenocide.eu. Usporedite vaše dojmove i razmišljanja s informacijama u tekstu i detaljima koji su navedeni o fotografiji. Pokušaj otkriti kada je fotografija snimljena, tko ju je snimio i s kojom svrhom.

KAKO MOŽEMO DEKONSTRUIRATI POVIJESNE POGLEDE KOJE SE TEMELJE NA STEREOTIPIMA? Robert Sigel

Povijest je više od prezentiranja događaja iz prošlosti. Povijest također uključuje selekcioniranje, procjenjivanje, povezivanje i stvaranje značenja. Povjesničari su stručni sudionici tog procesa. Njihove aktivnosti se ne događaju u praznom prostoru, nego unutar stvarnih društava. Rezultat toga napisana je i komunicirana povijest: specifični povijesni narativ.

Prema tome, takvi povijesni narativi su u stvari konstrukcije. Konstrukcija narativa uključuje stvaranje svijesti o sebi, ali u isto vrijeme i slike o drugome: slika vlastite skupine je u isto vrijeme i vlastita slika (obitelji, etničke skupine, nacije, vjerske zajednice, itd.), a slika drugih skupina je vanjska slika drugih (obitelji, etničkih skupina, nacije, vjerske zajednice, itd.). Stvaranje takvih slika uključuje upotrebu stereotipa, tj. pridaju im se specifične karakteristike te obrasci ponašanja. Stereotipi nisu istovjetni s predrasudama: predrasude uvijek uključuju negativne elemente, dok dana obilježja u formi stereotipa mogu sačinjavati pozitivne, negativne i neutralne procjene.

Povijesni narativi i slike koje sadrže, uvijek iznova moraju biti preispitivani. I slika o sebi i slika o drugima može postati stereotip. Takvi stereotipi se sve više i više udaljavaju od realnosti, sve dok je ne prestanu odražavati.

Potreba za takvim preispitivanjem posebno je jasna po pitanju slike takozvanih „Cigana“. To je dugo bila slika koja se temeljila na stereotipima i predrasudama, posve udaljenim od stvarnosti. Upravo te predrasude postale su temelj stigmatizaciji, oduzimanju prava, progona i genocidu za vrijeme nacionalsocijalizma.

Preispitivanje povijesnih narativa i slika, koje one sadrže, također je sastavnica povijesnih spoznaja. Proces poznat pod imenom dekonstrukcija postaje alat za takvo preispitivanje. Dekonstrukcija pokazuje razvoj povijesnih narativa otkrivajući uzroke procesa konstrukcije. U procesu dekonstrukcije narativ u pitanju postaje predmet različitih ključnih razmišljanja i pitanja:

- _ Je li događaj u pitanju provjerljiv?
- _ Je li događaj u pitanju reprezentativan?
- _ Koji su odnosi, uzroci i posljedice uključeni u prikazanom gledištu?
- _ Koji su odnosi, uzroci i posljedice predloženi bez dokaza?
- _ Koji su odnosi, uzroci i posljedice ignorirani?
- _ Koji su drugi, drugačiji, odvojeni, suprotstavljeni argumenti i objašnjenja mogući?
- _ Koji bi interesi mogli biti iza ponuđenoga gledišta?

U poučavanju, dekonstrukcija stereotipa može se izvršiti na više različitih načina. Izbor metode ovisi o raznim faktorima kao što su uzrast učenika, prethodno poznavanje teme od strane učenika, preispitivanje kompetentnosti, poznavanje individualnih metoda rada, sposobnost refleksije i rasuđivanja itd. Mnogi od ovih čimbenika jednako se tako odnose i na nastavnike.

Materijali na ovoj internetskoj stranici pružaju dovoljno mogućnosti za praktičnu provedbu sljedećih nastavnih metoda:

Promjena perspektive

Promjena perspektive je pokušaj da se vidi druge kroz njihove oči, tj. kako oni sami sebe vide. Isto tako, da se vidi vlastita grupa kroz oči drugih. Pokušaj usvajanje perspektiva treće strane nije lagan.

Igra ulogama kao oblik vizualizacije, pisanje dnevnika, pisama i pjesama te drugi oblici umjetničkog izražavanja mogu poslužiti kao početna točka za takvu promjenu perspektive.

Promatrač kao svjedok

U konačnici, i ovo uključuje promjenu perspektive. Neovisan pogled neutralnog promatrača potreban je kako bi se procijenio događaj.

Igra ulogama, koja je smještena u sudnicu, jedna je mogućnost ili neki drugi oblik saslušanja u kojem se činjenice slučaja moraju utvrditi.

Ova metoda brine za snažni moralni osjećaj pravde kod mladih ljudi.

Pojedinac i skupina

Stereotipni pogledi na neku skupinu uvijek su generalizacija: oni ne uzimaju u obzir individualitet članova skupine te automatski ignoriraju razlike i odstupanja. Ovo se može ilustrirati pomoću različitih primjera kao što su prehrabene navike i maniri ponašanja za stolom, pravila i norme unutar obitelji ili aktivnosti koje se provode u slobodno vrijeme. Takvi zaključci iz nečije sfere života mogu se upotrijebiti kao analitički alat. Slika sebe koju ima naša grupa (školski razred, obitelj, etnička skupina, rasa, vjerska zajednica, itd.) gubi na svojoj hermetičkoj koherentnosti, a isto se može primijeniti na vanjske slike.

Ponovno ispričani ili nastavljani životopisi

Romi i Sinti, kao i članovi drugih progonjenih skupina, imaju životopise koji su nasilno prekinuti. Životi preživjelih su se nastavili, ali bili su praćeni ozbiljnom traumom koja je potrajala kroz čitav život. Prateći životopise ljudi, koji su preživjeli progone, kroz čitav njihov život sve do današnjih dana, dobivamo mogućnost da bolje razumijemo, s jedne strane opasnosti etiketiranja, a s druge strane individualnost svih ljudi koji imaju različite potencijale.

Druga mogućnost je pitati učenike da zamisle kako bi izgledao život ubijene osobe te na taj način izbjeći predrasude koje su dovele do ubojstva. Tako bismo mogli vidjeti pun potencijal koji su mogla imati romska i sintska djeca.

Ove i druge moguće nastavne metode mogu otvoriti vrata bitnim razmišljanjima i pitanjima koja su gore spomenuta. U pojedinim slučajevima, one također mogu dovesti do detaljnih zapažanja, analiza i diskusije o stereotipima, njihovoj genezi, logici i posljedicama. Detaljno činjenično znanje je osnova za svaki dekonstrukcijski rad; materijali na ovoj internetskoj stranici upravo to i pružaju.